

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN EĞİTİM VE KÜLTÜREL KALKINMASINDA HİZMETLERİ GEÇEN AZERBAYCAN AYDINLARI

Bulgaristan sınırları içerisinde bir azınlık olarak yaşamaya mahkum edilmiş Türklerin yaklaşık 120 yıllık bir azınlık tarihi geçmişleri vardır. Bulgarlardan sonra en büyük nüfus oranını oluşturan bu topluluk 1877-1878 Osmanlı — Rus Savaşından bu yana kendi milli benliğini koruyabilmek için eğitime canla başla sarılmış ve kültür mirasına sahip çıkmayı, kültürünü geliştirmeyi bir borç bilmiştir. Bulgaristan'ın prenslik (1879-1908) ve çarlık (1908-1944) dönemlerinde Bulgaristan Türklerine Türkiye'den az sayıda öğretmen, belirli sayıda da ders kitabı, gazete ve dergi gönderilmiş, bir süre gençler Türkiye'de öğrenim görmüş ve İkinci Dünya Savaşından Bulgaristan Türklerinin Türkiye ile bağları kopmamıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra dünya ikiye bölünür ve Bulgaristan Doğu Blokunda, Türkiye de Batı Blokunda yer alır. Türk — Bulgar devlet sınırı da iki süper gücün "cephe hattı"nı oluşturur.

Başlangıçta (NATO'nun 1950-1952 tarihlerinde, Varşova Paktı'nın da 1955 yılında kuruluşlarından önce) Müttefikler Kontrol Komisyonunun Bulgaristan'da bulunduğu dönemde SSCB'nin Bulgaristan'a doğrudan diktesi, bu ülkede milli meselenin, yani azınlıklar sorununun Yosif Visarionoviç Stalin'in milli mesele teorisi doğrultusunda çözümlenmesiyle ilgili olmuştur.

Müttefikler Kontrol Komisyonunda Sovyetler Birliği'nin temsilciliğini yapanlardan biri de A.D. NOVIÇEV'dir. Leningrat (Peterburg) Üniversitesinde Türkiye tarihi profesörü olan A. Noviçev'in başlıca görevi, Bulgaristan Türk azınlığının sorunlarını Sovyet modeline uygun şekilde halletmekten ibarettir. Y.V. Stalin'in MİLLİ MESELE ÖĞRETİSİ'nin uygulanması demek, bu topluluğun İslam dinine bağlılığının aşılmasını, İslam dininden uzaklaştırılmasını sağlamak demektir. Bu amaçlara ulaşabilmek içinde ilk adım olarak özel statüde bulunan Türk ilk ve orta okulları (iptidai ve rüştiye mektepleri) "resmi okul" statüsüne alınmalıydı. Bulgar Meclisi 27 Eylül 1946 tarihli toplantısında Türk özel okullarının devletleştirilmesiyle ilgili yasa tasarısını kabul etti. Bundan sonra da bir iki yıl içerisinde tüm Türk okulları devletleştirilerek eğitim ve öğretim Bulgaristan Eğitim Bakanlığının denetimi altına alınmıştır. Bu tarihe kadar lise veya lise düzeyli Türk okulları yoktu. 1919'da Şumnu'da açılan Türk Devlet Öğretmen Okulu (Dar'ul-Muallimin) 1928'de hükümet tarafından kapatılmıştı. Dinî

Doç. Dr. Hayriye (Süleymanoğlu) YENİSOY

A. Ü. DTCF Bulgar Dili ve Ed. B. Öğr. Üyesi

içerikle eğitim veren tek bir "Nüvvab" Okulu kalmıştı, bu okul da 1947'de laik devlet lisesine dönüştürülmüştür.

Türk okulları devletleştirilince zorunlu ilk öğretim (ilk ve orta okul) yasası Türk çocuklarına da daha titizlikle uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni durum burjuva, faşist Bulgar hükümetlerince kapatılmış Türk okullarının açılmasını gerektirmiştir. 1921-1922 eğitim-öğretim yılında sayıları 1720'lere ulaşan Türk okulları 1943-1944 öğretim-eğitim yılında 412'ye düşürülmüştü. Türk okullarının açılması ve öğrenci sayısının artması öğretmen ve ders kitapları ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. İşte o zaman Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı Azerbaycan Eğitim Bakanına (Maarif Nazırına) başvurarak yardım istemiştir. Devletin denetiminde bulunan Türk okullarına öğretmen yetiştirmek için 1947-1948 eğitim-öğretim yılında Eski Zağra'da (Stara Zagora'da) dört yıllık bir Türk Öğretmen Okulu açılır ve bazı ders kitaplarının hazırlanmasına başlanır. Bundan böyle okul kitapları hazırlatma ve bastırma işini Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı üstlenir.

Bulgar komünistleri bir yandan okul açmakla ve bazı başka kültürel olanaklar sağlamakla Türkleri kendilerine ısındırma ve kazanma yoluna giderken, öte yandan da eski devlet politikalarından vazgeçmeyerek Türkleri göçe zorlamaya devam etmişlerdir. Ağustos 1949 yılında Politbüro'nun almış olduğu kararı yürürlüğe geçirerek 1950 yılında Türkiye'ye bir göç başlatıldı. Bu göçü Bulgar hükümeti hazırlamış ve gerçekleştiriyordu. Ülkede zorunlu olarak toprağın kooperatifleştirilmesine geçmişti. Yüzde seksen beşi (%85) köylü ve toprağına bağlı olan Türk halkından tepki beklenebilir iddiaları ileri sürülerek, kitle halinde bir göç ile hem Türklerin sayısı azaltılacaktı, hem de toprak ve öteki gayrimenkuller Bulgarlara kalacaktı.

Türkler de Türk okullarının devletleştirilmesi, bu okullarda ateistik eğitime geçilmesi, dini adet ve geleneklerin giderek kısıtlanması, gayrimenkullerin ellerinden alınmasıyla işlerin nereye varabileceği bilincinde olarak, çocuklarını gelecek karanlık günlerden kurtarmak için kitle halinde göç ediyorlardı. Göç etmeye niyeti olmayan Türk aydınlarını da Bulgar makamları 15 gün içerisinde Türkiye'ye zorunlu olarak gönderiyordu. Böyle aydınlara onbeş günlükler adı verilmişti. 1950-1951 yıllarında 154.000 Türk Türkiye'ye

göç etmiş, 60.000 Türk de Bulgar makamlarından çıkış vizesi almış, daha on binlerce Türkün de elinde göç pasaportları vardı.

Y.V. Stalin, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç ettiklerini öğrenince Bulgaristan Devlet Yönetimi Başkanı Vilko Çervenkov'a bizzat telefon açarak göçün bir an önce durdurulmasını emreder ve gelecekte Türkiye'de gerçekleştirilecek bir sosyalist devrim için Bulgaristan Türklerinden devrimci elamanlar yetiştirilmesini ister. O dönemde dışarıda hazırlanarak, stratejik önemi olan ülkelerde sosyalist devrimi yapmak, ihtilâl ihraç etmek Sovyet politikasının başlıca amacıydı.

Y.V. Stalin'in emri gerçekleşmeliydi. Bir sosyalist ülkeden kitle halinde insanların kaçması, dünyada Doğu Bloku için kötü imaj yaratabilirdi. 1951'de göç durduruldu, evlerini satmış bazı ailelere devlet yardımıyla evleri iade edildi. Ancak aileler parçalanmış, kalpler yaralanmıştı. Buna bakmayarak "Giden gitti, kalan kaldı. Bundan böyle Bulgaristan Türklerinin bir gerici, tutucu Türkiye ile hiçbir bağlantısı olmayacak" dendi. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler de günden güne kötüye gidiyordu.

İşte 1951'de göç durdurulunca Moskova'nın direktifiyle Bulgaristan Türklerine okul kapıları biraz daha geniş açılmaya başlandı. Türklerin esas insan haklarından, ana dillerinde eğitim görmekten faşist Bulgar Hükümetlerince mahrum bırakıldıkları, ancak bundan böyle eğitimlerinin ana dillerinde yapılacağı, "sosyalist" kültürlerini de geliştirebilmeleri için olanaklar sağlanacağı, Türklerin yaşamında yeni bir dönem başladığı resmen bildirildi. Ancak gereken hazırlıklı elamanların bulunmadığı bir ülkede Türk dilinde eğitim-öğretim nasıl yapılırdı? Şekil bakımından milli ve içerik bakımından sosyalist bir kültür nasıl geliştirilebilirdi? Geleceğin sosyalist Türkiye'sinde önderlik yapabilecek hazırlıklı elamanlar Türk kültürü hakkında bilgi sahibi nasıl yapılabilirdi?

- Dil ve kültür bakımından en yakın Azeri lehçesi ve Azeri kültürüydü. Bununla birlikte Azerbaycan'ın eğitim, bilim ve kültür alanında yüksek düzeyde hazırlıklı elemanları da vardı. Y.V. Stalin'in emri üzere Bulgaristan ile Azerbaycan arasında yoğun bir kültürel işbirliği başladı. Azerbaycan Komünist Partisi Birinci Sekreteri akademi üyesi İ. Mustafayev'in başkanlığında Moskova'dan Sofya'ya en yüksek düzeyde bir

heyet geldi. Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültür sorunları en üst düzeyde görüşüldü. Bundan sonra da Azerbaycan'dan heyetler, komisyonlar sık sık Bulgaristan'a gelerek, Türklerle yoğun bölgeler ziyaret edildi. Gerçek durumun çok üzücü olduğu tespit edildi ve Türklerden de elaman yetiştirilmesi için somut önerilerde bulunuldu. Nereden başlanmalıydı?

- Resmî statüye geçmiş Türk okullarına öğretmen yetiştirilmesi sorunu yapılması gereken işlerin başında bulunuyordu. 1950-1951 yılları göçü birçok öğretmeni ve Eski Zağra Türk Öğretmen Okulundan ilk mezunları alıp Türkiye'ye götürmüş, okullar öğretmensiz kalmıştı. Bakanlar Kurulunun 10 Ağustos 1951 tarihli kararnameyi doğrultusunda 1 Eylül 1951'de Kırcaali ve Razgrad şehirlerinde Türk okullarına öğretmen hazırlayacak üç yıllık birer Türk öğretmen okulu (Türk pedagoji mektebi) açıldı ve aynı yıl kapatılan Eski Zağra Türk Öğretmen Okulundan öğrenciler yeni açılmış bu iki okula dağıtıldı. Okulların ikisi de yatılı okuldu, harçlar devlete aitti.

1952 yılı Bulgaristan Türklerinin eğitiminde önemli bir yıl oldu. 5 Ağustos 1952'de Bakanlar Kurulu Türk okullarının durumunu inceledi. Türkler arasından da aydın yetiştirmek için şöyle kararlar alındı:

- Sofya'da bir Türk öğretmen okulu (Türk pedagoji mektebi) açılacak ve bu okul Vilko Çervenkov'un adını taşıyacaktır. Burası yatılı okul olacak ve yemek, giyim, kitap, araç ve gereç devletten olacaktır.

- Rusçuk'ta (Ruse'de) bir Türk Kız lisesi açılacaktır. Kabul edilecek 100 öğrencinin yarısına Bulgar devleti burs sağlayacaktır. Tüm öğrenciler yurtlarda kalacaklardır.

- Şumnu Yarı Yüksek Öğretmen Enstitüsüne bağlı Türkçe sınıflar açılacak ve burada Türk orta okullarına (rüştiyelerine) öğretmen yetiştirilecektir.

- Sofya Üniversitesinin Filoloji, Felsefe - Tarih ve Fizik-Matematik Bölümleri açılacaktır. Bu bölümlere her yıl otuzar Türk genci alınacak ve Türk öğretmen okullarına, öğretmen enstitülerine ve liselerine öğretmen yetiştirilecektir. Türk dili ve edebiyatı, tarih, fizik, matematik vb. dersler Türkçe olarak okutulacaktır. Üniversiteye kabul edilecek Türk kız ve erkek öğrencilere burs ve yurt sağlanacaktır. (Burada bir parantez açarak şunu belirtmek çok önemlidir: O yıllarda, herke-

sin mal varlığı devletleştirilmiş bir dönemde üniversitelerde de eğitim devlet hesabına idi, Bulgar, Ermeni, Yunan, Yahudi, Türk ve öteki azınlıklardan üniversite öğrencilerinin tümü devlet bursu alıyor, aynı yurtlarda kalıyordu. Yani burs ve yurt sorunu sadece Türk gençlerine bir imtiyaz değil-di).

Bakanlar Kurulunun aldığı kararlar Eylül 1952'de uygulanmaya başladı. Sofya Türk Öğretmen Okulu (ilk okul öğretmenleri yetiştirecek Türk Pedagoji Mektebi), Rusçuk Kız Lisesi Eylül ayında törenlerle açıldı. 10 Ekim tarihinde Sofya Üniversitesinde Türk gençlerine ait sözü geçen üç bölümün açılış töreninde Milli Eğitim Bakanı Demir Yanev bir konuşma yaparak türk halkı arasından yetiştirilecek üniversite mezunlarının, bu halkın eğitim ve kültürel gelişmesinde birer ışık olacaklarını vurguladı.

Bu arada Vladimir İliç Lenin'in adını taşıyan Baka'deki Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü (halen H. Tusi adına Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi) Rektörü ve daha sonraları Azerbaycan Eğitim Bakan olan akademi üyesi A. Aleskerov Sofya'ya gelmiş ve Bulgaristan Milli Eğitim Bakanının Türk halkının eğitim-öğretim ve kültür konularında danışmanı olarak görevine başlamıştır. Her istediğini Bulgar devlet görevlilerine yaptıran, emir vermesini bilen Prof. A. Aleskerov'un Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürel kalkınmasında hizmetleri çok büyüktür. Bu yıllarda Sovyetler Birliği'nin Sofya Büyükelçiliği sekreterliğini yapan Velikov'un da yardımları olmuştur. Bu iki Azeri kardeşimiz Bulgarları Türklerin kültürel kalkınması için samimiyetle yapmak istemediklerini yapmaya mecbur etmişlerdir.

1953 yılında bir Azeri bilim adamları ekibi Bulgaristan'a gelerek Türklerin bilim, eğitim ve kültürel alanda yükselmelerinde önemli rol oynamışlardır. Sofya Üniversitesinin yeni açılmış Türkoloji bölümünde Prof. M. Şiraliyev ve Doç. M. Mirzazade ders vermiş, Bulgaristan'da Türkojinin geliştirilmesinde büyük katkıda bulunmuşlardır. M. Şiraliyev Türk diyalektolojisinden ders vermekten başka, Bulgaristan Türk ağızları üzerinde de araştırmalar yapmıştır. Kuzey Bulgaristan Eski Cuma (Tirgovişte) bölgesinde Opaka köyü Türk ağızını incelemiş, Güney Bulgaristan'da da Kırcaali'ye bağlı Komuniga köyü Türk ağızını araştırmıştır. Güney Bulgaristan ve özellikle doğu

Rodoplar Türk ağızları üzerinde ilk araştırmaları Prof. M. Şiraliyev yapmıştır. Doç. M. Mirzazade de çağdaş Türk dili dersleri vermiştir. Bulgaristan'da Türk filolojisinin temellerini atan değerli bu iki bilim adamı asistan yetiştirmekte de yardımcı olmuşlardır. Tarih bölümünde Doç. Gafarlı, Fizik-Matematik bölümünde fizikçi Doç. Y. Mamedov ve matematikçi Doç. H. Agayev ders vermişlerdir. Dersler Türk dilinde verilmiş, bilim dallarıyla ilgili terimler öğrencilere Türkçe olarak öğretilmiştir. Bu üç Azeri bilim adamı da Türk asistanlarının hazırlıklı birer uzman olarak yetiştirilmeleri için gerekeni yapmış ve onları her alanda desteklemişlerdir. Öğrencileri de bilim alanında çalışmaya sevk etmeleri, iyi hazırlıklı birer uzman olarak yetiştirilmeleri çok sevindirici olmuştur. Türk gençlerine ait bölümlerde ilmi dernekler kurarak öğrencilere bilim araştırmalarında ilk adımların atılmasında yardımcı olmuşlardır.

Azeri üniversite hocalarının Sofya Üniversitesinde kaldıkları sürece her türlü zorlukları aşarak Türk öğrencilerin hazırlıklı birer uzman olarak yetiştirilmesi için canla başla çalıştıkları, okudukları derslerle, yönettikleri derneklerle sevindirici başarılar elde edildiği, Sofya Üniversitesi Rektörü akademi üyesi I. Georgiev ve Fakülte Dekanları tarafından kendilerine verilen Şükran belgelerinde de belirtilmiştir. Azeri bilim adamları ülkelerine döndükten sonra da öğrencileriyle ilişkiyi kesmemiş ve bu gençlere yardımcı esirgememişlerdir. Gençlerden birkaçı yine aynı hocaları yanında Bakü'de ihtisas yapmış, doktora tezlerini savunmuşlardır.

1951-1956 yıllarında 30 dolayında Bulgaristan Türk genci Bakü'ye öğrenime gönderilmiştir. Azerbaycan Devlet Üniversitesi ve Azerbaycan Pedagoji Enstitüsünde okuyan bu gençler de Bulgaristan Türk liselerinde, Türk öğretmen okulları ve öğretmen enstitülerinde öğretmenlik yapmak için hazırlık görmüşlerdir. Bunlardan birçoğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinden mezun olmuşlardır. Bu gençler ve daha sonraki yıllarda ihtisasa gönderilmiş olan dilci Türkologlardan E. Demir cizade, M. Hüseyinzade, Z. Tagızade, S. Caferov, A. Ahundov; tarihçi İbragimov; edebiyatçı Ş. Sa dıkov; felsefeci M. Sattarov; Araççadan Y. Şirvan gibi anılmış Azeri bilim adamlarının öğrencisi olmak mutluluğunu yaşamışlardır. Azerbaycan Devlet Konservatuarında ünlü üstad Prof. Kara Karayev'in sınıfında beste-

cilik öğrenen de olmuştur. Mezun olduktan sonra keman ve piyano için güzel Türk şarkıları bestelemişlerdir. Örneğin Kara Karayev'in öğrencisi Nihat Osmanov Nazım Hikmet'in "Bir Aşk Masalı" adlı eserini bestelemiştir. Bu senfonik eser Azerbaycan'da ve Bulgaristan'da da takdir kazanmıştır.

Ellilerin başından başlayarak 1956 yılına kadar Bulgaristan'da 16-17 Türk lisesi açılmıştır. Bunlardan yaklaşık yarısı müstakil Türk lisesi, yarısı da Bulgar liseleri yanında Türk şubeleri (sınıfları) olmuştur. Söz konusu müstakil lise ve sınıflar Türklerin yoğun yaşadığı şu yerleşim yerlerinde açılmıştır: Kırcaali, Mestanlı (Momçilgrat), Eğridere (Ardino), Koşukavak (Krumovgrat), Karagözler (Çernoçene), Filibe'nin Pırvomay kasabasına bağlı İskra köyünde, Şumnu, Razgrat, Yenipazar (Novi Pazar) Varna, Osmanpazan (Omurtag), Hacıoğlu Pazarcığı (Tolbuhin-Dobriç), Balpınar (Kubrat), Kemallar (İsperih), Silistre, Akkadınlar (Dulovo), Aydos, Rusçuk (ruse).

Devlet tarafından Türk pedagoji mekteplerine yapılan yardım Türk liseleri ve Türk sınıflarına yapılmamıştır. (Rusçuk lisesi hakkında ise yukarıda bilgi verilmiştir. Bu dönemde ayrıca Kırcaali'nin Kominiga kentinde bir meslek okulu, 1956'da Hasköy'de (Haskovo'da) yarı yüksek öğretmen enstitüsü yanında Türk Dili ve Edebiyatı bölümü açılmış ve burada öğrenim yapan Türk gençleri Türk orta okullarında öğretmen olmak için hazırlık görmüşlerdir.

Türk öğretmen okulları ve liselerine yardımcı olmak için Azerbaycan Eğitim Bakanlığı (Maarif Nazırlığı) deneyimli pedagoglar göndermiş ve özellikle Sofya, Şumnu, Razgrat Türk okullarında eğitimden sorumlu (Zavuç- eğitimi yöneten, eğitim işlerinden sorumlu) müdür yardımcılarını olarak çalışan bu pedagoglar çok yararlı işler başarmışlardır. Mehtiyev, Kadimov, Gafar, Agayev ve Gafarzade gibi pedagogların adları saygıyla anılmaktadır.

Ders planları ve müfredat programları Bulgaristan Eğitim Bakanlığı Türk Şubesinde Prof. Aleskerov'un başkanlığı ve denetiminde hazırlanıp adı geçen pedagoglar ve Türk öğretmenler okullarda bunları uygulamaya geçiriyordu. Esas dersleri oluşturan Türk dili ve Türk edebiyatına büyük önem verilmiş ve Tanzimat'tan bu yana Türk edebiyatı okutulmuş İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi sanatçıların hayatı, kişi-

İlkleri ve eserlerinden başlayarak asrımızın altmışlı yılları Türk edebiyatı temsilcilerine kadar sanatçılar hakkında öğrencilere bilgi verilmiştir. Bunun yanısıra Azerbaycan edebiyatından da Nizami Gencevi (XII yy.), Fuzûli (XVI yy.), Vâkîf (XVIII yy.), Mirza Feteli Ahundov (XIX yy.), Sâbir (XX yy. başları), Samet Vurgun (1906-1956 y.), Mirza İbrahimov (1912-1992 y.) gibi sanatçıların hayatı ve eserleri okutulmuş, bu sanatçıların eserleri edebiyat ders kitaplarında yer almıştır.

Tarih, coğrafya, fizik, matematik, kimya, astronomi, biyoloji, Darwinizmin esasları, mantık vb. dersler Türkçe olarak okutulmuş, ders kitapları hazırlanırken Azerbaycan okul terminolojisinden de kısmen yararlanılmıştır.

Daha önceleri Bulgaristan Türk okullarında ve okul dışında resmi selamlama "gün aydın" iken, ellili yıllarda Azeri Türkçesi etkisiyle "selâm" denmeye başlanmış ve bu selamlama resmen kabul edilmiştir. "Yoldaş" kelimesinde de yine Azeri Türkçesi etkisi olarak bir anlam genişlemesi olmuş, özel ad ve soyadlarının önünde çok sık kullanılmıştır: Stalin Yoldaş, Dimitrov Yoldaş, Mehmet Yoldaş gibi. Sosyalist sistemde bireyler arasında eşitlik ifadesi olarak kullanılan, ancak hiçbir zaman eşitlik olmayan bu rejimde "yoldaş" kelimesi ad ve soyadların ayrılmaz bir unsuru olmuş Azeri Türkçesinde genellikle ad ve soyadlardan sonra gelmiştir: Yoldaş Stalin, Yoldaş Malenkov, Yoldaş Mirzayev gibi. "Yoldaş" kelimesi Bulgarca ve Rusçadaki "arkadaş" kelimesinin bir özdeşi olarak kullanılmış ve en sık kullanılan kelimeler listesinin başlarında yer almıştır.

Bulgaristan Türkleri, kültürel kalkınmalarındaki başarıyı da Azeri kardeşlerine borçludur. İkinci Dünya Savaşından sonra Türkçe çıkmaya başlayan ilk gazetelerden birini de bir Azeri Türkünün çıkardığını görüyoruz. 5 Nisan- 12 Aralık 1947 tarihleri arasında Sofya'da bulunan Kızılordu grubu siyasi idaresinin "Drujba" gazetesi tarafından Türk halkı için "Dostluk" gazetesi çıkarılmıştır. Bu gazeteyi haftada bir kez Türkçe olarak çıkaran A. Kerim adında bir Azeri Türk yüzbaşı olmuştur.

Ortak kültür mirasımız olan halk edebiyatı eserlerinden "Tahir ile Zühre". "Leyle ile Mecnun", "Aşık Garip", "Kerem ile Aslı", "Köroğlu" gibi halk efsanelerini dile getiren kitaplar da Sofya'da yayımlanmıştır.

Okullarda öğretim ihtiyaçları için yapılan aktarmalardan başka, geniş okuyucu kitlesi için de en yeni Azerbaycan edebiyatı temsilcilerinin eserleri Türkçeye aktarılmış ve bunların başında okuyucuların çok sevdiği Samet Vurgun'un eserleri bulunmuştur. Öteki Türk cumhuriyet ve topluluklarının sanat eserlerinin Türkçeye aktarılması da Azeri Türkçesi aracılığı ile yapılmıştır.

Azeri Türklerinden Ekber Babayev Nazım Hikmet'in hayatı, kişiliği ve yaratıcılığı üzerinde araştırmalar yapmış, eserler yazmıştır. E. Babayev, Nazım Hikmet'in bütün eserlerini toplamış ve bu eserler Sofya'da "Narodna Prosveta" (Halk Eğitimi) Yayınevi tarafından 8 cilt olarak basılmıştır.

Bulgaristan Türkleri kendi âdet ve geleneklerine bağlı kalarak, tiyatro, koro ve müzik sanat kollarının gelişmesine de büyük özen göstermiştir. Sanat grupları Türkler arasında çeşitli bölgelerde halkın ilgisini çekerek müsamereler düzenlemişler ve başarılı olmuşlardır. Sahneledikleri "Vatan Yahut Silistire", "İki Ahbap Çavuşlar" vb. piyesler ve komedilerle halkın kültürel ihtiyacını bir dereceye kadar karşılamaya çalışmışlardır. Ancak bu olumlu gelişmelere 1930'lu yılların ortasından sonra son verilmiş ve böyle faaliyetler yasaklanmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra ve özellikle ellilerde Moskova'nın direktifiyle Bulgaristan Türklerine sağlanan (kısıtlı da olsa) bazı kültür hakları doğrultusunda Bulgaristan Bakanlar Kurulunun kararıyla Şumnu, Hasköy ve Rusçuk'ta birer Devlet Estrat (müzikal) Türk Tiyatrosu açılması şeklinde gerçekleşmiştir. Daha sonraları Hasköy Türk Estrat Tiyatrosu Kırcaali'ye, Rusçuk Tiyatrosu da Razgrat'a taşınmışlardır. Bulgaristan'daki bu üç Türk tiyatrosu Azerbaycan tiyatro sanatından, özellikle Azerbaycan komedilerinden çok yararlanmışlardır. Birçok Azeri operetleri Türkçeye aktarılıp sahneye konmuştur. Azerbaycan milli dansları, "Canım Azerbaycan", "Sumgayit" gibi şarkılar, özellikle Raşit Beybutov'un şarkıları "Arşin Mal Alan" vb. filmler, Türkler arasında çok popülerlik kazanmıştı. Türk tiyatrolarında çalışan koreograflar, bestecilerden bazıları Bakü'de kurs görmüşlerdir. Bakülü uzmanlar Bulgaristan'a gelerek Türk tiyatrolarına yardımcı bulunmuşlardır.

Bulgar komünistlerinin Türkler arasında Marksizm-Leninizm teorisini, ideolojisini yayacak hazırlıklı parti elamanlarına da ihtiyacı vardı. Parti yöneticileri olarak hazırlık görmeleri için üç

Türk parti fonksiyoneri Bakü Yüksek Parti Okulunda üç yıl kalmışlardır.

Buraya kadar sayılan tüm faaliyetler gözle görülür birer gerçektir. Bu gerçek de Azeri aydınlarının bir başarısıdır. Azeri uzmanları Moskova'nın emri üzere Bulgaristan'a gönderilmiş, Türkler arasında sosyalist fikirlerin yayılması, bunların gelecekte Türkiye'de gerçekleştirilecek bir sosyalist ihtilalin öncüleri, sosyalist Türkiye'nin yöneticileri olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak bu uzmanlar her şeyden önce birer Türktü, birer Azeri kardeşi ve Bulgaristan Türklerinde ve özellikle öğrencilerde Türklük ruhunun güçlendirilmesi için çalışmışlar ve başarılı olmuşlardır. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin tamamen kopmuş bulunduğu bir dönemde ortaya çıkmış büyük bir boşluğu Azeri aydınları doldurabilmiştir. Sosyalist dostluğu, sosyalist kardeşleri ilkeleri, Azerbaycan ve Bulgaristan Türkleri için birer Türklük ilkesi anlamına gelmiş ve Türkiye aleyhine propaganda yapılmamıştır. Hatta fırsat buldukça Türkiye ve Türk milletine beslenen derin sevgiyi açıkça belirtmekten kaçınılmamıştır.

Stalin'in ölümünden sonra dünya politikasında birçok değişiklikler olmuş ve Türkiye'de bir sosyalist ihtilalin gerçekleştirilmesinin de mümkün olmadığı görülünce Bulgaristan Türklerine izlenen politikada 180 derece bir değişiklik yapılmıştır. Azerbaycan bilim adamları, süreleri dolmadan ve üniversite öğrencilerine hazırlamaya başlamış oldukları ders kitaplarını tamamlamadan ülkelerine dönmek zorunda bırakılmışlardır. Bakü'ye öğrenci göndermek, Bulgaristan'da okul ve üniversitede bölümler açmak büyük bir hata olarak değerlendirilmiştir. Bulgar yöneticiler: "Meğer biz Türklere elaman yetiştirmekle koynumuzda birer yılan büyütmüşüz, Kemalist, Pantürkist bir kuşak yetiştirmişiz" demeye başlamışlar ve Bulgar kamuoyunu Türklere karşı yönelterek: "Türkler büyük imtiyazlarla enstitü ve üniversitelere yerleşti ve Bulgar gençlerinin yerlerini aldılar, Türklerin aldıkları görevler, çalıştıkları yerler Bulgarlara verilmelidir." diyerek asıl büyük politik amaçlar Bulgar halkından gizlendi ve Türklere karşı nefret uyandırmakta çok başarı sağlandı. Üniversite ve enstitülerde öğrenim gören Türk gençlerinden de yararlanılmadı. 1956 yılında Bakü Üniversitelerinden ve Sofya Üniversitesinin üç Türk bölümünden ilk mezun olanlar 1956-1957 öğretim yılında mecburi hizmetlerine

henüz başlamışken ders yılının sonuna varmadan Sofya'dan kötü haberler gelmeye başladı. Bundan sonraki üniversite mezunlarından da büyük bir çoğunluğu kendi branşlarında çalışma mutluluğuna kavuşamadı. Öğretmenlik yapmak için eğitim görmüş Türk aydınlarının tarımda, inşaat işlerinde, yol yapımında, fabrikalarda, maden ocaklarında birer işçi olarak çalıştırılması Bulgar yöneticilere büyük bir zevk veriyordu. Türklerin eğitim ve kültürel kalkınmasını çok görek türü yöntemlere, türü oyunlara başvuruldu ve:

1. Bundan böyle Bakü'ye öğrenime Türk gençleri gönderilmedi.

2. Açılışından iki yıl sonra Sofya Üniversitesindeki Türklere ait tarih ve Fizik-Matematik Bölümleri Bulgarlara ait bölümlerle birleştirildi, yani Türk bölümleri kapatıldı. Bu bölümlerde asistanlık yapın iki Bulgaristan Türkü Üniversite dışında bırakıldı.

3. Sofya Üniversitesi Türkoloji Bölümünde Türk gençlerinin yeri Bulgar gençlerine verildi ve Türk Filolojisi adı olan bu bölümün adı da değiştirilerek Oryantalistik, sonraları Türkoloji, daha sonraları da Doğu dilleri ve Kültürleri Merkezi oldu. Yani, bölümün adında Türkiye kültürünü anımsatacak bir iz bırakılmadı. Öğretim görevlisi Türkler de Üniversite dışında bırakıldı. Öğretim görevlisi Türkler de Üniversite dışında bırakıldı.

4. 1958 yılında Türk liseleri Bulgar liseleriyle birleştirildi. Yani kibarca kapatıldı.

5. Bundan bir yıl sonra, 1959'da Türk ilk ve orta okulları Bulgar okullarıyla birleştirildi, yani sinsice kapatıldı.

6. Şumnu ve Hasköy Yarı Yüksek Bulgar Öğretmen Enstitülerinde açılmış Türk Şubeleri kapatıldı.

7. Türk Öğretmen okullarına da birkaç yıl sonra son verildi.

8. Türk tiyatrolarının faaliyetlerine son verildi.

9. Türkçe Ders kitapları ve sanat eserlerinin yayımlanmasına son verildi, "Narodna Prosveta" (Halk Eğitimi) Yayınevi Türkçe Şubesi kapatıldı.

10. Baştan "Eylülcü Çocuk", "Halk Gençliği" gazeteleri "Filiz", "Piyoner" çocuk dergilerinin çıkarılmasına son verildi. Sonraları "Yeni Işık" gazetesi yarı Türkçe ve yarı Bulgarca çıkmaya başladı. Ocak 1985 yılından itibaren de tamamıyla Bulgarca bir gazete olarak çıkmaya devam etti. "Yeni Hayat" dergisi de baştan Türkçe, sonra Türkçe-Bulgarca olarak çıktı. Ocak 1985'ten

sonra da, yani Türklerin Bulgarlaştırılması olaylarından sonra da çıkarılması durduruldu.

11 Ocak 1985 yılının sonunda Sofya Radyosunda Türkçe yayımlar da yasaklandı. 1985'in başında Bulgarlaştırma olaylarından sonra Türkçe konuşmak yasaklandı ve Bulgaristan'da Türk olmadığı dünyaya bildirildi. Yüzyıl geriye dönerek ölüm tarihleri çoktan unutulmuş Türklerin de adları Bulgar adlarıyla değiştirildi. Arşivlerde Türk adları silindi yerlerine Bulgar adları yazıldı. Mezar taşlarında da Türk adı bırakılmadı. 1985 'te Moskova'dan Bakü pedagoji Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Afat Gurbanov'a bir emir gelir ve ellilerde öğrenim görmüş Bulgaristan Türklerinin Türk adlarının yerine üniversite arşivlerinde Bulgar adları yazılması istenir. Rektör Afat Gurbanov böyle bir emri tepkiyle karşılar ve arşivlerde her hangi bir değişiklik yapılmasının uygun görülmediğini Moskova'ya bildirir.

Büyük tarihi emelleri gerçekleştirebilmek için Bulgaristan Türklerine ödünler verilmiş bazı fedakarlıklar yapılmıştır. Emeller suya düşünce de Bulgaristan Türkleri soykırımı uğratılmıştır.

Bulgaristan Türklerinin bu faciası tüm dünyada olduğu gibi, Azerbaycan'da da yakından izlenmekteydi. 1988 yılında Bulgar şarkıcı Emil Dimitrov Bakü'ye konser vermeye gittiğinde Bakülü kardeşlerimiz Bulgaristan'ın Türklere uyguladığı soykırımı protesto etmek amacıyla meydanlara döküldüler, mitingler düzenlediler. Emil Dimitrov'un konser vermesine imkan vermeyerek onu ilk kalkan uçakla Moskova'ya kovdular. Bu haberler Bulgaristan Türklerine yürüttükleri mücadelelerin de bir güç veriyordu.

İşte böyle ellilerin başlarında başlatılan eğitim ve kültürel kalkınma Moskova tarafından yönlendiriliyor, Bulgarlar tarafından uygulanıyordu, icra ediliyordu. Ancak ellilerin sonuna varmadan Bulgar komünistleri tüm okullarımızı kapattı ve açmış oldukları tüm kültür ocaklarımızı söndürdü. Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürü karanlık günler yaşadı.

Tüm zorluklara rağmen bilim alanında çalışmalarım sürdürebilen birkaç bilim adamı ayakta kalabilmiştir. Bunlardan Prof. Dr. Cengiz Hakov (tarihçi) ve Doç. Dr. Halil E. Recebov (felsefeci), Doç. Dr. Ahmet Sadullov (tarihçi) ve Doç. Dr. Üzeyir Zeynalov (biyofizikçi) bilim alanında yükselmelerini Azeri bilim adamlarına, saygıdeğer hocalarına borçludurlar. C. Hakov, H. Recebov ve A. Sadullov Bakü'de öğrenim görmüşlerdir. H. Memova- Süleymanova ve Ü. Zeynalov Sofya Üniversitesi Türk Bölümlerinin ilk mezunlarından olmuş, sonraları ise Bakü'ye ihtisasa gitmiş ve doktora yapmışlardır.

Bulgaristan'da 10 Ekim 1989 tarihinde komünistler iktidardan indi ve ülkede bir demokratikleşme süreci başladı. Bu yeni durumda Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürel kalkınmasına yardımcı olmaya başlamıştır. 1993 yılından bu yana her yıl yaklaşık 100 Türk genci Türkiye'ye gelerek üniversitelerde ve yüksek okullarda öğrenim görmektedirler. 1996-1997 öğretim yılında lisans öğrenimi yapacak 100 öğrenciden başka bir grup Türk genci de Türkiye'de mastır yapmaya gelmiş bulunuyor. Öğrencilerin hepsi Türk devletinden burs alıyor ve yurtlarda kalıyorlar. 1992, 1993 ve 1996 yılları yaz aylarında birer grup Türkçe öğretmeni Türkiye'ye gelmiş ve kurs görmüşlerdir. Birkaç genç de radyo ve televizyon kurslarına katılmışlardır. Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine yardımı doğaldır ve gelecekte de devam edecektir. Bunun yanısıra Azeri kardeşlerimiz de içinde buldukları büyük ekonomik sıkıntılana rağmen, ellili yıllarda olduğu gibi şimdi de Bulgaristan Türklerine yardımcı olabilirler ve bilim alanında elaman yetiştirebilirler. Son 1989 Büyük Göç'ünde 15.000 Bulgaristan Türk aydını göçe zorladı ve Bulgaristan'ı terketmek mecburiyetinde bırakıldı. Bulgaristan Türklerinin aydın zümreye ihtiyacı vardır. Bulgaristan Türkleri Azeri kardeşlerine minnettardır, Bulgaristan Türklerinin kültür tarihinde Azeri aydınları altın sayfalar bırakmıştır.

KAYNAKLAR

- 1994 "Mejdunaroden tsentır po problemite na maltsinstvata i kulturite vzaimodeystviya"- **Vrızkı na sıvmestımost i nesıvmestımost mejdu hristıyani i müsülmani v Bılgariya. Fondatsiya** Sofiya.
- HAKOV, Cengiz. Turskoto naselenie v Bılgariya (Yayımlanmamıştır)
- KAMBEROV, Hüseyin. Prepodavaneto na znaniya (Yayımlanmamıştır)
- HACIOĞLU Hüseyin
1990 Bulgaristan'da Türklerin Eğitim ve Öğretimleri, Balkan Türkleri'nin Sesi, İstanbul, Temmuz - Haziran:..37-41.
- SULEYMANOĞLU YENİSOY, Hayriye. Bulgaristan Türklerinin Kültür Tarihine Toplu Bir Bakış (yayımlanmamıştır).